

Uzasadnienie merytoryczne projektu herbu i flagi powiatu grajewskiego

Współczesna krótka charakterystyka powiatu grajewskiego

Powiat Grajewski powstał z mocy ustawy z dnia 01.01.1999 r. Obejmuje swym zasięgiem obszar o łącznej powierzchni 96707 ha, co stanowi około 5 % obszaru województwa podlaskiego.

Powiat graniczy od:

- wschodu z powiatami Augustów i Mońki,
- zachodu z powiatem Kolno,
- północy z powiatami Ełk i Pisz (woj. warmińsko-mazurskie),
- południa z powiatem Łomża.

Na strukturę administracyjną powiatu składa się 6 jednostek samorządowych, w tym:

- jedna gmina miejska – Grajewo,
- dwie gminy miejsko-wiejskie – Rajgród i Szczuczyn,
- trzy gminy wiejskie – Grajewo, Radziłów i Wąsosz.

Pod względem geograficznym położenie Powiatu Grajewskiego jest zróżnicowane. Od zachodu występuje Wysoczyzna Kolneńska, zaś od wschodu Kotlina Augustowska. Teren rozciągający się na północ stanowi południową część Pojezierza Ełckiego o licznych i wysokich wzgórzach morenowych oraz głębokich rynnach jeziornych. Natomiast część południowo-wschodnia powiatu to dolina rzeki Biebrzy, będącej równocześnie w tym rejonie granicą powiatu.

Największymi rzekami powiatu są: Biebrza, Ełk, Jegrznia i Wissa. Do największych jezior zaliczyć należy: Rajgrodzkie, Toczyłowo i Mierucie.

Rzeka Ełk, prawy dopływ Biebrzy, dzieli powiat grajewski na dwie części. Na południe od Ełku znajduje się większa część powiatu zajmująca północno-wschodnią część Wysoczyzny Kolneńskiej i część Kotliny Biebrzańskiej. Część północna jest bardziej urozmaicona: występują tu łąki, torfowiska, bagna dolnego biegu Jegrzni i Ełku, malownicze i czyste jeziora, dorodny las oraz żyzne ziemie przy Jeziorze Rajgrodzkim. Część powiatu grajewskiego zajmuje utworzony w 1993 r., największy w Polsce Biebrzański Park Narodowy wraz z otuliną 9692 ha, co stanowi 10% powierzchni powiatu. Unikalne w skali europejskiej obszary bagienne torfowe są naturalną ostoją łosia i wielu gatunków rzadkich ptaków. Oprócz BPN powiat grajewski ma do zaoferowania turystom rezerwaty przyrody:

- + Czerwone Bagno - naturalne zespoły roślinności leśnej, bagiennej i torfowiskowej; pierwsza chroniona w Polsce ostoja łosia;
- + Czapliniec Bełda - faunistyczny, utworzony w 1958 roku w celu ochrony miejsc gniazdowania czapli siwej;
- + Ławski Las I i II - leśne, utworzone w 1998 roku w celu zachowania fragmentów olsu i łągu jesionowo – olszowego;

oraz obszar chronionego krajobrazu Pojezierze Rajgrodzkie - utworzony w 1982 roku, w celu zachowania obszarów o wysokich walorach przyrodniczych, krajobrazowych, kulturowych i wypoczynkowych.

Ogółem powierzchnię powiatu stanowią: użytki rolne - 37549 ha (38,8%), pastwiska i łąki - 25848 ha (26,7%), lasy - 21439 ha (22%), nieużytki - 4755 ha (5%), wody - 1888 ha (2%), inne - 5319 ha (5,5%).

Powiat grajewski liczy około 53 tys. mieszkańców. W wieku produkcyjnym jest 56% mieszkańców, a w wieku przedprodukcyjnym 30%. Ponad 20% mieszkańców jest bez pracy. Rozwija się tu przemysł drzewny i przetwórstwo rolnicze.

W Grajewie krzyżują się najważniejsze szlaki komunikacyjne przebiegające przez powiat: linia kolejowa i droga krajowa z Białegostoku do Ełku z drogą krajową nr 61 z Warszawy do Suwałk, która jest fragmentem międzynarodowej trasy z Europy Zachodniej do krajów bałtyckich.

Rys historyczno-heraldyczny terytorium powiatu grajewskiego

Obszar obecnego powiatu grajewskiego składa się z 5 jednostek terytorialno-samorządowych o częściowo wspólnej przeszłości historycznej. Taki stan rzeczy spowodowany był głównie przygranicznym charakterem tych terenów pomiędzy Prusami, Litwą i Mazowszem.

Pierwotnie tereny te były zamieszkiwane przez plemiona jaćwieskie. Po ich pokonaniu o tereny te zabiegali Krzyżacy, Litwini i Mazowszanie. Miało to decydujący wpływ na rozwój osadnictwa, które w wyniku długotrwałych walk o wpływy i ziemie pograniczna jaćwiesko-mazowiecko-ruskiego rozwinęło się dopiero w XIV i XV w.

W 1343 roku w Bratjewie książę mazowiecki Siemowit II zawarł traktat z Krzyżakami regulujący granicę północną Mazowsza, która przetrwała nie zmieniona do roku 1945. Granica ta stanowi do chwili obecnej granicę powiatu grajewskiego, a zarazem granicę województw podlaskiego i warmińsko-mazurskiego. Natomiast w 1358 r. został zawarty akt rozgraniczenia rubieży państwowych pomiędzy księciem mazowieckim i księciem litewskim, w wyniku którego powiat goniądzki znalazł się przy Mazowszu. W roku 1398 Krzyżacy oddali Litwie wschodnią część ziemi wiskiej z grodem w Goniądzu, położoną między rzekami Biebrzą i Brzozówką oraz dawną Jaćwież między rzekami Łęk i Nettą. Pomimo protestów ze strony książąt jak i korony powiat goniądzki nigdy już nie powrócił do Mazowsza. W roku 1402 odzyskano od Państwa Krzyżackiego jedynie zachodnią część ziemi wiskiej.

Ostatecznie trwała granicę między Zakonem, Wielkim Księstwem Litewskim i Mazowszem przyniósł traktat znad jeziora Melno w 1422 r. Wówczas to rz. Ełk stała się granicą mazowiecko – litewską, a później granicą woj. mazowieckiego i podlaskiego. Litwa nie poprzestała na podboju swych zachodnich ziem pogranicznych i wkrótce zajęła ziemie z dawnymi grodami podlaskimi. Jeszcze w 1458 roku książęta mazowieccy Bolesław i Władysław bezskutecznie upominali się o zwrot powiatu węgrowskiego i powiatu goniądzkiego. Niezależnie od poparcia ze strony Korony ziem tych już nie odzyskano. Spory trwały aż do końca istnienia Księstwa Mazowieckiego.

Od początku XVI w. aż do III rozbioru w 1795 r. obecne tereny powiatu grajewskiego należały częściowo do województwa mazowieckiego (obecne gminy Grajewo, Wąsosz, Radziłów i Szczuczyn), a częściowo do województwa podlaskiego (Rajgród).

Województwo mazowieckie utworzone zostało 27 grudnia 1529 r. przez Zygmunta Starego po inkorporacji w 1526 do Korony Polskiej Księstwa Mazowieckiego. W jego skład wchodziło 10 ziem. Wśród nich była najbardziej nas interesująca ziemia wiska. Były to północno-wschodnie krańce Mazowsza, sięgające aż po Puszcze Dybła i biebrzańskie błota. W skład tej ziemi wchodziły 3 powiaty: wiski, wąsoski (wyodrębniony w 1471 r.) i radziłowski (wyodrębniony w 1548 r.), ze stolicami w grodach książęcych (królewskich): Wizna, Radziłów i Wąsosz. Województwo mazowieckie miało za herb orla białego bez korony, w polu czerwonym.

Natomiast województwo podlaskie powstało w 1513 r. i objęło swym zasięgiem również powiat goniądzki ziemi bielskiej, w obrębie którego znajdował się Rajgród z przyległymi terenami. Od unii lubelskiej (1569 r.) województwo to weszło do Korony. W 1571 r. dobra goniądzko-rajgrodzkie przekazane zostały Zygmuntowi Augustowi. Z ich terenów utworzono dwa starostwa, w tym rajgrodzkie, które przetrwało aż do III rozbioru Polski. W omawianym okresie województwo podlaskie symbolizował herb utworzony z dwóch herbów Polski i Li-

twy. Przedstawiał on zatem tarczę o dwóch polach czerwonych, na jednym orla białego, a na drugiej litewską pogoń.

W wyniku III rozbioru w 1795 r. całość obszaru obecnego powiatu grajewskiego włączono do organizowanej na mocy decyzji z grudnia 1796 r. nowej prowincji - Prus Nowowschodnich. Patentem z 1 czerwca 1797 r. dokonano nowego podziału administracyjnego. Prowincję podzielono na dwa departamenty: białostocki i płocki. Departament białostocki dzielił się na 10 powiatów, wśród których był powiat goniądzki, obejmujący będące w naszym zainteresowaniu tereny.

Na mocy postanowień traktatu w Tylży w granicach utworzonego Księstwa Warszawskiego znalazł się również powiat goniądzki Prus Nowowschodnich. Według nowego podziału administracyjnego w 1807 r. utworzono 6 departamentów. Wśród nich łomżyński ze stolicą w Łomży, obejmujący powiaty: łomżyński, tykociński, biebrzański, wigierski, kalwaryjski, mariampolski i dąbrowski. Tereny aktualnego powiatu grajewskiego znalazły się w całości w obrębie powiatu biebrzańskiego, którego siedzibę zlokalizowano w Szczuczynie. Ponieważ równocześnie część Białostocczyzny została włączona do Cesarstwa Rosyjskiego, tereny powiatu stały się przewężeniem łączącym centralne obszary Księstwa, a później Królestwa Polskiego z Suwalszczyzną.

W wyniku fiaska kampanii moskiewskiej Napoleona, wojska rosyjskie rozpoczęły ponad dwuletnią okupację ziem polskich, o których losie miał zdecydować kongres wiedeński. W wyniku podjętych na nim decyzji utworzono Królestwo Polskie. Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego z 1815 r. przywróciła tradycyjny podział administracyjny kraju na województwa, które pod względem obszaru stanowiły odpowiedniki departamentów Księstwa Warszawskiego. Nowopowstałe województwo augustowskie nie różniło się od departamentu łomżyńskiego. Ziemie dzisiejszego powiatu grajewskiego wchodziły w skład powiatu biebrzańskiego (z siedzibą w Szczuczynie) w obwodzie augustowskim. W roku 1837 r. województwa zostały przemianowane na gubernie, a w 1842 r. powiaty na okręgi z zachowaniem dotychczasowych ich granic. Przywrócenie w 1815 r. województw jako jednostek podziału administracyjnego kraju umożliwiło powrót do herbów województw. Z 1826 r. pochodzi plansza z herbami województw Królestwa Polskiego. Województwo augustowskie symbolizował na tarczy czerwonej dwudzielnej w słup, w polu prawym Pogoń, w polu lewym niedźwiedź czarny wspięty ze złotą obrozą zwrócony w lewo. Herb ten łączył litewską Pogoń z dawnym herbem księstwa żmudzkiego.

W 1844 r. zmieniony został podział administracyjny ziem Królestwa Kongresowego, w wyniku którego z 8 dotychczasowych guberni utworzono 5. Ziemie tworzące dziś powiat grajewski nadal wchodziły w skład dotychczasowych jednostek administracyjnych w ramach utrzymanej w dotychczasowych granicach guberni augustowskiej. Herb guberni augustowskiej, zaprojektowany w 1845 r. i zatwierdzony przez cara w 1849 r. pozostał bez zmian w stosunku do tego z wcześniejszego okresu.

W 1867 r. ponownie zreformowany został podział administracyjny Królestwa Kongresowego. Utworzono 10 guberni. Z ziem dzisiejszego powiatu grajewskiego (wraz z gminą Lachowo) utworzono powiat szczuczyński w granicach nowoutworzonej guberni łomżyńskiej. W 1869 r. car zatwierdził projekty herbów wykonane w petersburskiej Heroldii. Zostały one pozbawione symboli nawiązujących do polskiej przeszłości tych ziem. Herb guberni łomżyńskiej stanowiła w polu błękitnym łódź złota z czterema wiosłami, z żaglami białymi i takimż proporcem masztowym, po bokach której dwa romby srebrne. O zakorzenieniu ww. herbu w świadomości miejscowego społeczeństwa oraz zaniku polskiej tradycji heraldycznej może świadczyć chociażby fakt używania pełnego wizerunku tego herbu wraz z koroną i labrami na pieczęciach wszystkich gmin powiatu szczuczyńskiego w okresie II RP.

Współczesny powiat grajewski jest bezpośrednim spadkobiercą jednostki administracyjnej województwa białostockiego z okresu dwudziestolecia międzywojennego, czyli powiatu szczuczyńskiego z siedzibą w Grajewie, która została tu przeniesiona przez niemieckie władze okupacyjne w III 1918 r. Również jego dzisiejszy kształt terytorialny (z drobnymi zmianami) nawiązuje do swojego przedwojennego antenata.

W okresie PRL interesujące nas tereny nadal tworzyły w ramach województwa białostockiego powiat szczuczynski, który na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 23 II 1948 r. zmienił nazwę na powiat grajewski. W okresie PRL dokonywano również pewnych zmian terytorialnych jego obszaru poprzez przyłączanie lub oddzielanie części gmin (gromad) głównie w obszarach przygranicznych powiatu. Jednak trzon powiatu, czyli tereny obecnych gmin Grajewo, Szczuczyn, Radziłów, Wąsosz i Rajgród nie podlegały tym zmianom. Ostatnia zmiana przed obecnym stanem nastąpiła w wyniku reformy administracyjnej PRL z 1975 r. W wyniku zwiększenia liczby województw i zlikwidowania powiatów gminy byłego powiatu grajewskiego znalazły się wówczas w obrębie nowopowstałego województwa łomżyńskiego.

Herb powiatu grajewskiego

Opis projektu herbu:

Tarcza późnogotycka (tzw. hiszpańska). W polu czerwonym kroczący, złoty łos o oku czarnym. Nad łosiem w lewym górnym rogu gwiazda ośmiopromienna złota.

Przy opracowywaniu projektu herbu współczesnego powiatu grajewskiego starano się uniknąć tworzenia herbu zbyt złożonego o niejasnym współcześnie przesłaniu.

Zrezygnowano z nawiązywania do herbów historycznych województwa podlaskiego (białostockiego) pomimo obecnej przynależności administracyjnej powiatu grajewskiego do województwa podlaskiego, z którym historycznie można powiązać jedynie współczesne miasto i gminę Rajgród, podczas gdy pozostałe miasta i gminy powiatu znajdowały się w obrębie historycznego Mazowsza. Jednak próba bezpośredniego nawiązania do herbu historycznego województwa mazowieckiego mogłaby wprowadzić w błąd odbiorców współczesnego herbu powiatu, co do obecnej jego przynależności administracyjnej.

W związku z dość znacznym rozdrobnieniem własnościowym byłych ziem powiatu postanowiono zrezygnować z nawiązywaniem do któregoś z herbów szlacheckich większych posiadaczy ziemskich z tego terenu, np. Gozdawa - Grajewskich; Trzy Radła - Wilczewskich, Grabie - Szczuków, Trąby - Radziwiłłów. Choć przykładowo herb Gozdawa pierwszych właścicieli Grajewa jest aktualnie wykorzystywany w herbie gminy wiejskiej Grajewo.

Wszystkie miasta z terenu powiatu: Grajewo, Rajgród, Radziłów, Szczuczyn i Wąsosz miały w swojej historii dłuższe lub krótsze epizody związane z lokalizacją w nich władz powiatowych. Zrezygnowano jednak z bezpośredniej próby wykorzystania w większym stopniu ich tradycji herbowej. Tym bardziej, że geneza oraz symbolika części ww. herbów nie jest do końca przebadana i wyjaśniona.

W wyniku powyższych założeń zdecydowano się na połączenie w herbie zarówno faktów historycznych, jak i współczesnych.

W projekcie współczesnego herbu powiatu grajewskiego zdecydowano się na jednolitą czerwoną barwę tarczy herbowej. Nawiązuje ona bezpośrednio do kolorystyki tarcz historycznych województw i ziem, w skład których wchodziły w przeszłości tereny obecnego powiatu grajewskiego i wskazuje zatem na jego bezpośrednie z nimi związki kulturowe, gospodarcze i administracyjne.

W chwili obecnej istotnym elementem powiatu jest zajmowanie części jego terenów przez Biebrzański Park Narodowy, w którym występuje największa w kraju ostoja łośia. Bezpośrednio na terenie powiatu znajduje się rezerwat Czerwone Bagno - pierwsza chroniona w Polsce ostoja łośia. Korzystając z tego współczesnym elementem godła herbu postanowiono wybrać złotego łośia – jako zwierzę najbardziej charakterystyczne dla obszarów chronionych na terenie powiatu i w sposób logiczny kojarzone przez mieszkańców z tymi terenami. Łos symbolizuje siłę i szlachetność, zaś kolor złoty również: szlachetność, życzliwość i inteligencję.

Drugie z wykorzystanych w projekcie godeł – ośmioramienna złota gwiazda, to pośrednie nawiązanie do herbu najmłodszego z miast – Szczuczyna, który przez prawie cały okres XIX w. (aż do III 1918 r.) stanowił siedzibę powiatu. Sam powiat nosił natomiast nazwę po-

wiatu szczuczyńskiego aż do 1948 r. Wykorzystanie tego elementu wskazuje na pewną kontynuację historycznych tradycji, choć gwiazda w herbie Szczuczyna jest srebrna. Gwiazda jest również tradycyjnym godłem polskiej heraldyki.

Powyższy dobór barwy tarczy i godeł w sposób harmonijny łączy zarówno przeszłość historyczną jak i współczesne oblicze ziem powiatu grajewskiego.

Flaga powiatu grajewskiego

Opis projektu flagi:

Płat flagi ma kształt prostokąta o proporcjach długości do szerokości 8:5 w kolorze czerwonym. Lewą część zajmuje godło z herbu powiatu grajewskiego.

W tym wypadku zdecydowano się na flagę w jednolitym kolorze tła tarczy herbowej, na której umieszczono niezmiennione godło herbowe.

Szczegółowe wizerunki herbu i flagi oraz ich specyfikację kolorystyczną zawierają załączone wzorce.

Bibliografia:

- + Dudziński T., *Herb Grajewa – nierozwiązana zagadka*, [w] „Grajewskie Zeszyty Historyczne – Zapis”, Nr 3 (19), Grajewo 2007;
- + *Dziennik Ustaw*, 1998, nr 91, poz. 578; 1998, nr 162, poz. 1126;
- + *Godło i barwa Polski samorządowej. Herby i flagi miast i gmin polskich*, Katalog wystawy, Warszawa 1998;
- + Gumowski, M., *Herby miast polskich*, Warszawa 1960;
- + *Heroldia Królestwa Polskiego. Katalog wystawy dokumentów ze zbiorów Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt Petersburgu*, pod red. S. Górczyńskiego, Warszawa 2001;
- + Kuczyński S.K., *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje*, Warszawa 1993;
- + *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 4 i 5 czerwca 1991 r. w Lublinie*, pod red. P. Dymmela, Lublin 1992;
- + *Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego*, pod red. M. Gnatowskiego i H. Majeckiego, t. 1 Warszawa 1975, t. 2 Warszawa 1974;
- + Wąsicki Jan, *Ziemie Polskie Pod Zaborem Pruskim: Prusy Nowowschodnie (Neuostpreussen), 1795-1806*, Poznań 1963;
- + Wiśniewski J., *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w.*, [w] „Acta Baltico-Slavica”, 1964;
- + *Wnioski I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego w sprawie symboliki samorządowej III Rzeczypospolitej*, [w] „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, nr 20, marzec 2000.